

Vanuit Interface Design Lab en in samenwerking met Architectuur.nl en Yksi Connect was er op donderdag 15 maart de eerste *Round table Expert panel discussion* rond het thema circulair ontwerpen. Plaats van handeling was het net geopende circulaire QO Hotel in Amsterdam.

Om hardop van gedachten te wisselen over wat er zoal komt kijken bij circulair ontwerpen en bouwen, schoven voor deze eerste expertmeeting de navolgende creatieve geesten aan: Well & Leed-adviseur Gerrit Jan Teunissen (Traject Vastgoed Advies Groep), omgevingspsycholoog Fiona de Vos (studiodvo), materiaaldeskundige Simone de Waart (Material Sense), textieldesigner Simone Post en architect Marlous Vriethoff (Paul de Ruiter Architects, verantwoordelijk voor het concept en ontwerp van het QO Hotel. Een gezamenlijk project van Mulderblauw architecten, Paul de Ruiter Architects en Arup). Gastheer van de dag en rondleider door het QO Hotel was eigenaar/ directeur Xander Bueno de Musquita.

Amstelkwartier

Het QO hotel van de InterContinental Hotels Group ligt aan de rand van het Amstelkwartier en krijgt 288 kamers. Luc Kusters, ster-chef en mede-eigenaar van Restaurant Bolenius maakt de kaart van het restaurant Persijn en van rooftopbar Juniper & Kin. Kusters gaat er de principes van Dutch Cuisine hanteren. Uitgangspunt in deze keuken is 80 procent groente, 20 procent vis/vlees en veel lokale en regionale producten.

In de rooftopbar serveert QO hotel kleinere raw-food gerechten van ingrediënten uit eigen kas en van lokale ondernemers. Ook volgens de principes van Dutch Cuisine. In de kas worden kruiden, groente, vruchten en ook vis gehouden. Voor het kweken van vis werkt het hotel samen met de Landbouwuniversiteit van Wageningen en maken ze samen gebruik van de nieuwste technieken.

Rondleiding

Voordat het expertpanel toekwam aan waarvoor men naar Amsterdam was afgereisd - hardop nadenken over wat er zoal komt kijken bij circulair ontwerpen en bouwen - kreeg het een rondleiding van Xander Bueno de Musquita, zoon van een architect. Even googelen leert dat Arnold (Nol) Bueno de Mesquita geboren werd op 23 februari 1908 in Amsterdam. Hij werd interieurontwerper en eigenaar van het 'bureau voor Binnen-Architectuur' aan de Nieuwe Heerengracht, een agentschap voor Metz & Co. Tijdens de oorlog was hij actief in het verzet. In 1945 publiceerde hij het rapport *De Sociale functie van den binnenhuisarchitect na den oorlog*. Hij vond dat het slecht

gesteld was met de smaak van de massa en zag een leidende rol weggelegd voor ontwerpers, fabrikanten, distributeurs en de overheid. Hij richtte de Distribuantenvereniging Goed Wonen op met als doel: het bevorderen van het goede wonen bij zo breed mogelijke lagen der bevolking. In 1946 volgde de oprichting Stichting Goed Wonen, met het doel voorlichting te geven om dit ideaal te bereiken. De stichting was tegen stijlloosheid, materiaalschaarste en woningnood en propageerde 'het verantwoorde meubel' en 'goede woninginrichting'

Goede smaak en verhalen vertellen

Als het gaat om goede smaak, verhalen vertellen, van het leven genieten en een leidende rol gunnen aan ontwerpers, heeft de huidige initiatiefnemer van QO hotel Xander Bueno de Musquita zijn talenten dus niet van een vreemde. Eenmaal aan het woord is hij niet te stoppen. 'Waar het hem om gaat, zo houdt hij zijn gezelschap voor, is niet zozeer het beste logeeradres van Amsterdam uitbaten, maar om *storytelling*.'

Dat zie je als gast overal terug in het hotel. Alles moet een belevenis zijn, een ervaring die je nergens anders kunt opdoen. Een kort verblijf waarover je verhalen kunt vertellen. Dat kwam heel mooi tot uitdrukking in de gerechtjes die we geserveerd kregen na afloop van de eerste *Round table Expert panel discussion*.

Schaaltjes als stilleven

Subtiel op smaak gemaakt van ingrediënten die een doorsnee consument niet zo een-twee-drie zal combineren, werd elke gang opgediend in schaaltjes als stilleven. Was goed over nagedacht bleek desgevraagd uitgelegd door het bedienend personeel. Idee achter de stilleventjes, is dat je elk schaaltje zult fotograferen op posten op social media; een maaltijd in QO namelijk niet alleen lekker eten, maar ook een ervaring die je deelt met je vrienden. Storytelling dus van voordeur tot rooftopbar.

Tussen de gastronomische verwennerij in de rooftopbar en de daadwerkelijke discussie over circulariteit werd het gezelschap rondgeleid door het QO hotel. Dat liep onder leiding van spraakwaterval Xander op een prettige manier uit de hand. Want of het nou om de ideale afmeting van een handdoek gaat, de zeepjes, de kleurstelling of de materiaalkeuze van het interieur, over alles weet verhalenverteller Xander Bueno de Musquita een enthousiaste monoloog af te steken. Met die belevenissen en het verhalen vertellen zit het dus wel goed aan de rand van het Amstelkwartier.

Circulair vernuft

Meer dan een uur later dan gepland – Xander wist van geen ophouden met laten zien en uitleggen waar het in zijn hotel om gaat – schuiven expertpanel en gasten aan in het zaaltje op de eerste verdieping en gaan we het gesprek aan over circulariteit. Van buitenaf gezien, heb je als passant namelijk niet door met hoeveel (circulair) vernuft dit Amsterdamse hotel in elkaar steekt. Een kleine opsomming: de gevel van het hotel beïnvloedt actief het binnenklimaat en in diezelfde gevel is een slordige 5000 ton gerecycled beton uit de nabij gelegen A'dam toren hergebruikt. Het gebouw telt 22 verdiepingen en is één van de meest duurzame van Europa. Het is dan ook voorzien van een platinum LEED-certificaat; het hoogst haalbare in deze categorie.

In het pand zelf zijn allerlei slimmigheden verwerkt. Zo worden de ramen voorzien van aluminium panelen aan de buitenzijde, die met een druk op de knop voor de ramen schuiven. Deze zorgen, als de gast weg is, dat de kamer op zomerse dagen koel blijft en op koude dagen warm. Door de extra isolatie is veel minder energie nodig voor airconditioning of verwarming. Dankzij de gevel bespaart het hotel naar verwachting 65 procent op de warmtevoorziening en tot 90 procent op de koeling en 50 procent op ventilatie.

Alle cirkels gesloten

Het hele duurzaamheidsconcept is uitgewerkt in samenwerking met Mulderblauw Architecten en ingenieurs- en adviesbureau Arup. Ook zijn alle cirkels – CO₂, afval, water en energie – gesloten. Om dit te bereiken, zijn een warmte-koude opslag, een bio-warmtekrachtinstallatie en een warmtepomp geïnstalleerd. Bij deze gesloten cirkels speelt de stadskas in de bovenste etage van het hotel een belangrijke rol. Zo nemen planten in deze kas CO₂ op uit de lucht en dient groen keukenafval uit het restaurant als compost.

De kas maakt gebruik van nieuwe technologieën om groente en fruit te verbouwen en vissen te kweken. Een andere slimmigheid is het gelaagde, ijzervrije glazen dak dat beschikt over een folie dat een kleurenspectrum en UV doorlaat. Dat is nodig voor de groei van groenten en fruit, die het hotel/restaurant vervolgens verwerkt in gerechten. Alles behalve een doorsnee gebouw dus.

114+ definities

Marlous Vriethoff van Paul de Ruiter Architects beet het spits af met haar antwoord op de vraag waarom dit hotel circulair genoemd kan worden. Er zijn immers 114+ definities in omloop en zonder een helder verhaal is de kans reëel dat het begrip circulariteit behoorlijk wordt uitgehold. 'We zijn tien jaar geleden al met het QO Hotel begonnen en toen was de term circulair nog niet

in zwang. Niettemin hebben we het gebouw zodanig ontworpen dat we de vier cirkels water, energie, afval en CO2 konden sluiten. Die vier kringlopen zijn allemaal verweven in de bouw en het ontwerpproces. Zo hadden we hier een zeer beperkte bouwplaats en de aannemer heeft ervoor gezorgd dat hij voor elke kamer het afbouwpakket op maat maakte zodat er geen afval op de bouwplaats ontstond.'

Vlaktbij oogsten

In het begin was circulair werken best moeilijk, voegt zij eraan toe, maar uiteindelijk kregen we alle partijen mee. 'Om de juiste materialen te vinden die in de kringloop passen, hebben we bijvoorbeeld het beton van de A'dam toren kunnen gebruiken. Dat konden we vlaktbij oogsten omdat de aannemer erin mee wilden gaan.'

Architect Paul de Ruiter haalde de afgelopen tien jaar steeds het nieuws met weer het duurzaamste gebouw. Dat doet toch denken aan de Olympische schaatswedstrijden van begin dit jaar waar een atleet kampioen kon worden met een verschil van slechts vier centimeter. Dat roept de vraag op hoeveel duurzamer QO Hotel is ten opzichten van het vorige duurzaamste gebouw en hoeveel stappen je nog kunt zetten voordat de grens bereikt is. Vriethoff zou wat dat betreft het liefste duurzame gebouwen maken zonder een certificeringsmethode te gebruiken. Alleen is certificering op dit moment een goede stok achter de deur om de nodige voortgang te boeken.

Opdrachtgevers opvoeden

Bij QO hotel stond dat het duurzaam moest worden niet ter discussie, maar wat moet er gedaan worden om opdrachtgevers zodanig op te voeden dat ook hun plannen circulair dus duurzaam worden? Moet een architect een opdracht weigeren als circulariteit niet het uitgangspunt is? Dat bleek een lastige vraag. Opdrachtgevers opvoeden zal niet meevallen en een soort competitie in 'duurzaamste gebouw' is weinig zinvol en LEED-certificatie op zich zegt volgens het expertpanel niets als je er weinig van circulariteit weet.

Waar het om gaat is aansprekende gebouwen maken die én goed ontworpen én circulair zijn. Daar kan een voorbeeldwerking vanuit gaan en die verhalen moet je de wereld in sturen ter inspiratie. Dan gaat het leven, meent het panel, en zien potentiële opdrachtgevers dat circulair binnen handbereik ligt en dat het dus anders kan dan conventioneel bouwen en dat duurzaam en circulair bouwen en ontwerpen al gepraktiseerd wordt. Voordeel van dergelijke enthousiasmerende verhalen verteleen is ook dat je circulair bouwen en ontwerpen van zijn elitaire status afhelpt en een eerste aanzet geeft circulariteit tot 'het nieuwe normaal' helpt maken. Het gaat volgens de experts

dus om aansprekende verhalen vertellen en een podium creëren waar dialogen over duurzaamheid mogelijk zijn.

Aannemers om de hoek

Het gaat volgens het panel dus niet om ambitieuze opdrachtgevers die samenwerking zoeken met bevroren architecten. Die gaan vanuit hun overtuiging toch wel aan de slag. Maar dergelijke bevroren idealisten vormen slechts het topje van de ijsberg. De niche of avant garde. Wie, aldus het panel, we in beweging moeten krijgen, zijn de aannemers die om de hoek een huisje bouwen of met gebouwen bezig zijn met een minder ambitieus programma van eisen. Waar het om gaat is dat je die mensen ervan kunt overtuigen dat de keuzes die aan het gebouw ten grondslag liggen ook duurzaamheid als uitgangspunt kunnen hebben. En precies daarop kunnen certificatiemethodes als LEED goed inhaken. Ze geven een kader en leren aan architecten en opdrachtgevers hoe ze hun vragen aan de markt kunnen stellen. Ze vergemakkelijken daarmee de dialoog over circulariteit omdat ze niet gaan over idealen, maar over concrete dus meetbare zaken.

Garantie van terugname

Een andere kwestie die aan de orde kwam was waarom nieuwe ontwikkelingen in de zich razend snel ontwikkelende circulaire economie zo belangrijk zijn vandaag de dag. Een van de panelleden merkte daarbij op dat duurzame materialen niet per definitie circulair zijn. Er heerst wat dat betreft al snel verwarring. Een bouw materiaal kan 100 procent biobased zijn, maar het wordt pas circulair als er een garantie van terugname is. Pas als een materiaal uiteindelijk wordt teruggenomen en hergebruikt is het circulair. Op dat vlak is er – los van certificering – beslist meer duidelijkheid nodig en die duidelijkheid verschaffen gaat toch het beste met er de achterliggende verhalen bij vertellen. Circulaire economie is heel mooi, maar pas als we het begrip holistisch gaan benaderen en circulariteit proberen te zien als een vervlochten geheel van alle facetten waaruit zij is opgebouwd, dan worden zaken als de verlengde gebruiksduur van bouwmaterialen stap voor stap geaccepteerd.

Nog veel onduidelijkheid

Als het om particuliere opdrachtgevers gaat, meent het panel, zijn er steeds meer mensen die heel bewust kiezen voor gezond en duurzaam. Toch heerst er rond het begrip circulair onder diezelfde groep nog veel onduidelijkheid. Maar die consument is op een gegeven moment ook directeur van een corporatie, minister of bankdirecteur en zolang onduidelijkheid en begripsverwarring

blijven bestaan, zal circulair ontwikkelen en bouwen nooit een hoge vlucht nemen.

We moeten volgens de experts dus helder maken wanneer iets biobased is of circulair. Probleem daarbij is dat als je de groene lat zo hoog mogelijk legt, je al snel ontdekt dat ecologische bouwmaterialen prijstechnisch in de hoogste vallen. Een mogelijke oplossing om meer duidelijkheid te creëren is om op het vlak van duurzaam, ecologisch en circulair een aantal categorieën te hanteren. In de ene categorie zit dan het pure en vaak duurste product. In de volgende zitten producten die chemisch bewerkt, maar nog steeds duurzaam zijn en in de laatste categorie zitten producten die chemisch bewerkt, maar wel van biologische oorsprong en prijstechnisch interessant zijn.

Verschillende kolommen

Producten die buiten de kolommen vallen worden niet gebruikt. Voordeel van een dergelijke systematiek kan zijn dat een opdrachtgever zich bij zijn keuzes laat leiden door de verschillende materialen uit de verschillende kolommen en toch binnen het beschikbare budget kan bouwen en ontwerpen zonder concessies te doen aan zijn duurzaamheidsambities.

Waar het volgens het panel dus om gaat, is duidelijkheid verschaffen aan de opdrachtgever door hem bij de hand te nemen en hem bij elke stap in het ontwerpproces de nodige helderheid te verschaffen. Dat is volgens al de deskundigen aan tafel de plicht die je als ontwerper hebt omdat jij door je materiaalkennis wel kunt bepalen of en in hoeverre de componenten waaruit je een gebouw optrekt passen binnen de idee van circulariteit.

Gidsfunctie

Wat dat betreft hebben ontwerpers een gidsfunctie en kunnen ze hun vaak niet goed geïnformeerde opdrachtgever meer duidelijkheid verschaffen en helpen de duurzaamheidsambities waar te maken. Maar de kern van circulariteit is – welke van de 114 definities je ook hanteert - dat je samen met je opdrachtgever gaat innoveren. Dat betekent dat je samen risico gaat lopen en net zo lang met elkaar in gesprek gaat totdat je de duurzaamheidsambities van de opdrachtgever kunt (helpen) waarmaken. Nu de economie de wind weer in de zeilen heeft, raakt een begrip als duurzaamheid steeds meer op de achtergrond omdat je – zeker in de randstad en zeker als het om woningen gaat – toch wel kwijtraakt wat je neerzet.

Ongegrond

Die angst is in de ogen van de expert ongegrond. Er is volgen hun een beweging op gang die het belang van duurzaamheid volmondig onderschrijft. Als je vanuit

dat gedachtengoed dan duurzame gebouwen neerzet naast gebouwen zonder dat predicaat dan zal je zien dat de markt zijn werk gaat doen omdat gebruikers kunnen kiezen tussen wel en niet duurzaam.

Er zit, meent het panel, dus zeker voordeel in circulair ontwerpen en bouwen. Hoe duurzamer gebouwd, hoe sneller verhuurd. Waar we naar toe moeten, is niet de duurzame kwaliteit belonen, maar de niet duurzame kwaliteit van gebouwen afstraffen. Althans als we als samenleving willen toewerken naar een circulaire economie.

Materiaaldepots

Bij circulair hoort ook naar gebouwen kijken als naar een materiaaldepot. Veel potentie, maar gaan de toegepaste bouwmaterialen over een paar decennia ook geoogst worden en toegepast in nieuwe gebouwen? Dat ligt aan de samenstelling van de toegepaste materialen, zeggen de experts. Zolang er zoals nu verlijmt, gekit en gemetseld wordt, is hergebruik vrijwel onmogelijk. Wil circulair bouwen een succes worden, dan moeten alle toegepaste bouwmaterialen weer uit het gebouw weggenomen kunnen worden om elders opnieuw te worden toegepast. Dat vraagt, zeker van de kant van de toeleverende industrie, de nodige innovaties. Maar we zullen wel moeten omdat hergebruik van bouw materiaal onvermijdelijk is.

Materiaalkeuze

En architecten zullen in de toekomst beslist gaan oogsten uit die depots. Zeker als het aanbod en dus de materiaalkeuze steeds groter wordt omdat er steeds meer van circulaire depots verrijzen in de toekomst. Voorwaarde voor succes is wel dat die depots in een goed toegankelijke database worden ondergebracht. Dat maakt het oogsten – urban mining - gemakkelijker omdat je als ontwerpen dan weet welke materialen er beschikbaar zijn. Bouwsector en opdrachtgevers zullen nog wel wat slagen moeten en leren accepteren dat nieuwe gebouwen deels samengesteld gaan worden uit 'oude' materialen, maart niets staat circulair bouwen en ontwerpen meer in de weg.